

UNISŁAW, Unisław Pomorski, parafia w dek. unisławskim w diec. toruńskiej.

Od 2. poł. X w. do pocz. XI w. istniał tu gród; po raz pierwszy U. był wzmiankowany 1222, w dokumencie nadającym go bpowi Prus Chrystianowi przez księcia maz. Konrada I; do II pokoju toruńskiego (1466) wchodził w skład państwa krzyżackiego (był siedzibą komturstwa, nast. prokuratorstwa); 1505 został nadany przez króla Aleksandra Jagiellończyka bpom chełmińskim; po I rozbiore (1772) znalazł się w zaborze prus., a po I wojnie świat. wrócił do Polski.

Parafia w U. została utworzona prawdopodobnie pod koniec XIII w.; do 1992 znajdowała się w granicach diec. chełmińskiej, potem toruńskiej; w okresie nowoż. istniały przy niej – szkoła par. oraz przytułek dla ubogich (działał jeszcze w XIX w.), a w międzywojennym – Bractwo Trzeźwości, Kat. Stowarzyszenie Młodzieży i Żywy Różaniec; 1939 jej wik. K. Kaszewski został aresztowany, nast. zamordowany przez Selbstschutz; obecny kościół, pod wezwaniem św. Bartłomieja Apostoła, wzniesiono jako got. na przełomie XIII i XIV w.; po zniszczeniach z okresu wojen ze Szwedami odbudowano go w XVII i XVIII w., 1728 konsekrowano; 1903-04 obiekt przebudowano w stylu neogot. i zmieniono jego orientację (prezbiterium umieszczono po stronie zach.); we wnętrzu znajduje się wyposażenie gł. z XVIII i XIX w. (m.in. barok. ołtarz gł. z 1724); w średniowieczu istniał w U. krzyżacki dom zak. (zachowało się wzgórze zamkowe).

Od 2001 U. jest siedzibą dekanatu, do którego należy obecnie 8 parafii: Boluminek, Czarze, Grzybno, Kijewo Król., Nawa, Ostromecko, Trzebcz Szlach. oraz U.

Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny, Pł 1928, 179-181; KZSP XI z. 4, 130-132; *Dekanat chełmiński*, To 1995, 112-118; *Kościół katolicki w latach 1939-1945 na terenach obecnej diecezji toruńskiej*, To 1996, I 37-52; S. Józwiak, *Powstanie i rozwój struktury administracyjno-terytorialnej zakonu krzyżackiego na Kujawach i w ziemi chełmińskiej w latach 1246-1343*, RTNT 87(1997) z. 3, 183-190; W. Rozyński, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w diecezji chełmińskiej w czasach panowania zakonu krzyżackiego*, RTNT 89(2000) z. 2, 174; B. Dydąła, *Struktury parafialne diecezji chełmińskiej w XVII-XVIII wieku*, RTNT 93(2009) z. 3, 330-339, 393; SzmTo (2012) 324-332.

Waldemar Rozyński

UNITARIANIZM (łac. *unitas* jedność), racjonalistyczny nurt → reformacji (bliski → anabaptystom) odrzucający naukę o Trójcy Świętej (często także o grzechu pierworodnym, potępieniu i karze wiecznej) oraz głoszący radykalne poglądy społ. (m.in. antyfeudalizm i → pacyfizm).

Współczesny u. wyrósł gł. z XVI-wiecznego wł. radykalnego ruchu reformacyjnego (M. → Gribaldi, B. → Ochino, L. Socyn), związanego z → antytrynityzmem i anabaptystami; odrzucenie starochrześcijańskiej nauki trynitarnej w dziele M. → Serveta *De Trinitatis erroribus libri septem* oraz uchwałach tzw. anabaptystycznego synodu weneckiego (1550) spowodowało emigrację protestantów wł. najpierw do pn. Francji i Szwajcarii (podobnie jak w Niemczech byli traktowani jak herezyty), a po spaleniu Serveta w Genewie – do Polski (od 1563) oraz Siedmiogrodu (od 1566).

W Polsce u. od 1558 głosił G. → Biandrata, nast. rozwijali go → bracia polscy, a także F. → Socyn, dlatego zwolenników u. w Polsce nazywano też → socynianami; centrum polskiego u. stanowią → Raków; po 1658 unitarianie musieli opuścić Polskę (lub przejść na in. wyznanie chrześc.); emigrowali zwł. do Holandii; duże znaczenie miały pisma wyd. przez A. Wiszowatego *Bibliotheca fratrum polonorum quos unitarios vocant* (I-VIII, A 1668); obecnie istnieje w Polsce kilka ośrodków u. (Warszawa, Nysa), a od 1993 Wspólnota Unitarian Uniwersalistów w RP w Chorzowie. W Siedmiogrodzie zał. unitarian był F. → Dávid; 1999 istniało ok. 200 węg. wspólnot u. w Rumunii (z ośrodkiem w Klużu) i 24 na Węgrzech. Na Wyspach Bryt. u. szerzył się (zwł. od XVII w.) wskutek kontrowersji teol., adm., ustrojowych oraz dyscyplinarnych w Kościele → anglikańskim (→ independenci, → nonkonformiści, → purytaniezizm); gł. źródłem poglądów unitarian były ang. *Biblia* i piśmiennictwo

antytrynitarso-socyniańskie; 1651-52 pierwszą unitariańską wspólnotę założył J. → Biddle, a 1672 H. Hedworth wprowadził do ang. języka termin *unitarian*; u. (znacznie zróżnicowany) głosili m.in.: R. Burns, S. → Clarke, Th. Lindsey (1774 otworzył Essex Street Chapel w Londynie, posługując się przepracowaną → *Common Prayer Book*) oraz J. → Priestley, a jego ośrodkami są Unitarian College w Manchesterze (zał. 1854) i Harris Manchester College w Oksfordzie (przeniesiony 1889 z Londynu); obecnie ok. 250 wspólnot u. należy do General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches (zał. 1928). W Stanach Zjedn. u. propagowali m.in.: W.E. → Channing, Ch. Chauncy, Ch.W. Eliot, R.W. → Emerson, J. Freeman, Priestley, H. Ware; 1865 założono National Conference of Unitarian Christians, a 1961 – Unitarian Universalist Association of Congregations (siedziba w Bostonie), 1999 liczące ponad 1000 zborów. W XX w. w kręgach protestanckiej teologii liberalnej w Niemczech pojawiły się również tendencje unitarianistyczne; 1927 C. Taesler założył we Frankfurcie n. Menem Deutscher Unitarierbund; 1950 powstała Deutsche Unitarier Religionsgemeinschaft, licząca pod koniec XX w. ok. 2000 członków. Council of Unitarians and other Liberal Religious Thinkers and Workers, zał. 1900, stał się świat. forum liberalnych nurtów chrześc. i międzyrel., a ukonstytuowana 1995 Międzynar. Rada Unitarian i Uniwersalistów skupia organizacje unitarianistyczne, uniwersalistyczne i unitariano-uniwersalistyczne (od 2002 biuro w Pradze).

U. w celu obrony ścisłego → monoteizmu przyjmował istnienie jednej Osoby Boskiej (odrzucał bóstwo Syna Bożego i Ducha Świętego); unitarianie nie mają formalnego wyznania wiary; ich poglądy teol., etyczne i społ. są bardzo zróżnicowane; wielu z nich stało się agnostykami, zrywając związki z doktryną chrześc. (→ agnostycyzm V, → racjonalizm), lub wróciło do gł. wyznaniowych tradycji chrześcijaństwa.

E.M. Wilbur, *A History of Unitarism*, C (Mass.) 1946; R. Walbaum, *Religiöser Unitarismus*, St 1947; F. Heyer, ÖKL 1224-1226; W. Seibert, *Deutsche Unitarier-Religionsgemeinschaft. Entwicklung, Praxis und Organisation*, St 1989 (bibliogr.); C. Wright, *The Unitarian Controversy. Essays on American Unitarian History*, Bs 1994; A. Rössler, EKLn IV 1047-1051; *Was glauben Sie eigentlich? Die Deutschen Unitarier – eine freie Religionsgemeinschaft*, H 2000; A.M. Hill, TRE XXXIV 332-339 (bibliogr.); Ch.H. Lippy, RGG VIII (2005⁴) 760-762; L. Ullrich, LThK X (2006) 414-415; A.M. Hill, ECh V 602-605.

Stanisław Józef Koza

„UNITAS”. Związek Kapłanów, zał. 1907 w Poznaniu przez P. → Wawrzyniaka przy współpracy A. → Laubitza.

W 1906 Laubitz wystąpił z inicjatywą powołania stowarzyszenia duchownych diecezji poz. i gnieźn.; U. stawiała sobie za cel pogłębienie poziomu intelektualnego duchowieństwa; zapewniała członkom pomoc prawną i duszpast.; zajmowała się budową ośrodków zdrowia i hospicjów dla księży, organizowaniem pomocy ekon. dla członków znajdujących się w trudnej sytuacji finansowej, zapewnieniem ubezpieczeń i emerytur dla kapłanów; prowadziła akcję obrony duchowieństwa pol. przed niesłusznymi oskarżeniami zamieszczanymi w prasie oraz kursy społ.-duszp., które przygotowywały jej członków do podjęcia działalności społ., wspierającej zwł. obywateli pol. i przedsiębiorstwa (m.in. Bank Lud., Tow. Oświaty Lud., Związek Spółek Zarobkowych i Gosp. na Wielkie Księstwo Pozn. i Prusy Zach.); 1909 w ramach U. powołano Tow. Domu Zdrowia dla Kapłanów Kat. w Zakopanem, a 1910 założono dom wypoczynkowy dla kapłanów w Zakopanem (Księżówka); do U. należało ok. 80% duchowieństwa diecezji poz. i gnieźn. (kilku pochodzenia niem.) oraz m.in. kapłani z archidiecezji krak., diec. chełmińskiej, lubel. i katow.; od 1909 U. wydawała czasopismo → „Wiadomości dla duchowieństwa”.

K. Śmigiel, *Biskup Antoni Laubitz*, Gn 1984 (passim); tenże, *Ks. Piotr Wawrzyniak. Człowiek, kapłan, społecznik*, Pz 1985, 60-64; Cz. Łuczak, *Ks. Piotr Wawrzyniak (1849-1910)*, Pz 2000, 19-21; G. Wronska, *Śladami ks. Piotra Wawrzyniaka*, Pz 2008, 107; J. Skodlarski, *Wybitni reformatorzy i kreatorzy polskiego pieniądza a ich oblicza moralne*, Ł 2011, II 168-169.

Mariusz Konieczny